

DÖBÖR ANDRÁS

Szacsvay Sándor és a Magyar Kurir

Kétszázhusz évvel ezelőtt, 1786-ban indította el Bécsben magyar nyelvű politikai hírlapját, a Magyar Kurirt Szacsvay Sándor, az első jelentős magyar politikai hírlapíró. Ennek apropóján dolgozatunkkal rá és a lapra emlékezünk.

1. Az előzmények

Szacsvay Sándor a vele foglalkozó sajtótörténeti szakirodalom szerint 1752-ben, Nagy Iván szerint 1753-ban¹ Marosvécsen született székely birtokos családban, mely nevét Háromszék Szacsva nevű helységéről vette, és egyik őse Szacsvai Gergely már a XV. században feltűnik az 1442-es szentimrei csatában Hunyadi János alatt, szakadatlan családfáját azonban csak Bethlen Gábor koráig lehet visszavezetni. Ekkor élt Szacsvai Mihály, Bethlen Gábor egyik kapitánya, akit 1623-ban a fejedelemtől a legendás, tatárjárás kori mondákban is szereplő székely ősvárat és környékét magába foglaló szacsvai² jószágra adományt kapott.³

A család legrégebbi birtokai Szacsván, Esztelneken, Pákén, Hatolykán, Dicsőszentmártonban és Zágónban voltak. Címerük a dicső és harcos múlt tanújaként két részre osztott pajzs; a felső piros részben jobb lábában három nyílveesszőt tartó arany oroszlán; az alsó kék részben hármas zöld halmon nyugvó páncélos kar karddal, és azon egy törökfő.⁴

A jellemzően kisbirtokos, nem igazán tehetőszékely család több tagja is az államigazgatás felé fordult, kisebb-nagyobb hivatali viselve a XVIII-XIX. században. Legjelentősebb közülük Szacsvay Ádám, aki Belső-Szolnok vármegyei főbíró, majd a vármegye főpénztárnoka (1786) lett⁵, Szacsvay Ferenc, aki Kolos vármegye aljegyzője (1796), alispánja (1804), majd 1809-ben az alsó kerület főbírója lett,⁶ Szacsvay Imre, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc tehetséges szónoka, Bihar vármegye országgyűlési képviselője, és mint a házjegyzője a függetlenségi okmány egyik szerkesztője, a megtorlások áldozata lett.⁷

Es ide sorolható Szacsvay Zsigmond, dolgozatunk főszereplőjének fia, aki apja sorsa ellenére már 1832-ben az erdélyi főkormánysszéknél fogalmazó, 1838-tól 1848-ig titoknok az udvari erdélyi kancelláriánál, végül 1861-ben tanácsosként kerül nyugdíjazásra⁸. Erősen eltér hát a családra jellemző hivatali életutaktól Szacsvay Sándor értelmiségi-újságírói pályája, melynek jó néhány pontja még ma sem tisztázott, és még ma is vitákat vált ki.

Szacsvay tanulmányait Kolozsváron kezdte, majd a debreceni kollégiumban és a pozsonyi líceumban folytatta, Bécsben hallgatott jogot, majd visszatért Pozsonyba, ahol az első magyar nyelvű újságnak lett a szerkesztője. Az 1784–1786 közötti, Szacsvay által szerkesztett pozsonyi Magyar Hírmondó a híres-hírhedt nyelvrendelet után is megőrizte a jozefinista eszmék iránti rokonszenvét, és II. József politikájának híve, reformjainak közzevetője és támogatója maradt. Sőt, fő feladatának a „jó fejedelem” rendeletei ellen vétők leplezését tartotta. A felvilágosult udvarnak és az enyhébb cenzúráviszonyoknak köszönhetően satirikus, voltairé-i stílusban támadta a konzervatív, rendi alapokon álló magyar egyházi és közigazgatási vezetőket, a francia „ancien regime” csillogását és értelmetlen pazarlását és butaságát idéző „dámákat”, a vakbuzgó és babonákban hívó, vagy a vallás és hit parancsait szerinte léptenyomon megszegő papságot és az általuk megtevesztett hívőket – összességében a magyar rendi-feudális viszonyokat – már ekkor sok ellenséget szereztve magának. Egy biztos azonban, az első magyar újság ekkor érte el legnagyobb népszerűségét 449 előfizetővel,⁹ amit Szacsvay anyagi viták miatti menesztése után nem tudott felülmúlni többé.

Az újságírással ekkorra magát végleg eljegyző Szacsvay 1786-ban Tállyai Dániellel, a Pressburger Zeitung korábbi szerkesztőjével, ekkoriban egy szlovák lap, a Presspurské Noviny kiadójával, saját magyar újság kiadását fontolgatta. Tállyai Dániel – aki a kor viszonyai között nyugodtan tekinthető a sajtót megélhetési forrásnak tekintő üzletembernek¹⁰ – terve az volt, hogy szlovák lapja mellett még két lapot indítson. Egy magyar nyelvű lapot a Magyar Hírmondó, és egy német nyelvű lapot a Pressburger Zeitung ellenlábasaként és üzleti konkurenciájaként.

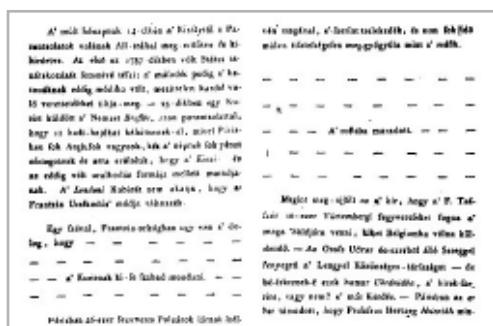
Előfizetési felhívást hirdettek hát a Magyar Kurirra és a Pressburger Merkurra, de a helyi nyomdászok, Patzkó és Landerer – hiába szüntette meg II. József még 1781-ben a sajtómonopóliumot – minden követ megmozgattak, hogy a megjelenést megakadályozzák, és az egyértelműen gazdasági érdekekért folyó harc a nyomdászok győzelmével végződött. A két lap egy-egy mutatóváltásáig végül 1786 júliusában engedély nélkül jelent meg, ezért a városi tanács lefogatta Webert, a nyomdászt. Szacsvay számára azonban nem ezért kellett elsősorban Pozsonyból távoznia, hanem azért, mert ekkorra már a nyomdászokon kívül is sok befolyásos ellenséget szerzett magának, elsősorban a Magyar Hírmondóban állandóan kritizált pozsonyi papság és az előkelő dámák, valamint a „Fő Tisztelendők és Méltóságok” miatt.¹¹

A történet az év végétől Bécsben folytatódott – 1786. december 2-án már a birodalom székvárosában jelent meg a második szám, és 1787 januárjától egészen az 1793. évi első számig, a laptól való eltávolításáig, Szacsvay Sándor kiadásában és szerkesztésében jelent meg a szakirodalomban csak a „második magyar nyelvű lapnak” nevezett Magyar Kurir.

Mielőtt azonban rátérnénk Szacsvay bécsi újságírói működésének tárgyalására, röviden ki kell térnünk még a korszak kormányzati sajtópolitikájának és a cenzúra működésének bemutatására, hogy érthetővé váljanak azon folyamatok, melyek a lap és Szacsvay élete további történetét alakították.

2. A jozefinizmus cenzúráviszonyai és sajtópolitikája

A Habsburg-birodalombeli sajtó átalakulásának és kivirágzásának fontos előfeltétele volt a cenzúráviszonyok átalakítása. A cenzúra korábban a jezsuiták kezében volt, a felvilágo-

sult állam azonban ezt is kezébe vette. Mária Terézia uralma idején átszervezték az udvari cenzúrabizottságot, kihagyva a jezsuitákat. II. József, amint társuralkodó lett, az egyházi befolyás maradványait is kiiktatta, a cenzúrát teljesen állami feladattá tette, és az egész birodalomra nézve összpontosította. Ugyanis az egyes tartományokban, országokban külön intézték a cenzúraügyeket, a magyarországiak a pozsonyi egyházügyi bizottság feladatkörébe tartoztak, és ez egyrészt szemben állt a birodalom egységes központi elveivel és

gyakorlatával, másrészt szigorúbb cenzúrát működtetett, mint a bécsi. Hogy véget vessen ennek a helyzetnek, II. József 1781. június 11-én Ausztriának kiadott cenzúrarendeletét egy évvel később Magyarországra nézve is életbe léptette.¹²

A cenzúra olyan hatalmi-szellemi fegyver, melyet a közélet mindenkori vezetője magának kíván – ezért csak komoly belső harcokkal tudták megszerezni a felvilágosult abszolút uralkodók az egyház kezéből a cenzúrát. A pozsonyi cenzúrának nevezett könyvvizsgáló hivatal állami intézmény volt ugyan, de a jezsuiták vezetése alatt működött. II. József megszüntette ennek a hivatalnak önállóságát és az egész magyar cenzúrát a bécsi cenzúrabizottság alá rendelte. Teljesen racionalista módon, a nemzeti különállás tekintetbevétele nélkül akarta a birodalom cenzúraügyeinek központi intézését megvalósítani. A magyar cenzúra történetének ezt a korszakát (1782-től 1840-ig) a bécsi cenzúra korának szokás nevezni. A régi cenzúrahivatal pusztá revizori hivatallá süllyedt, minden önállóság és központi jelleg nélkül.¹³ II. József 1782. április 8-án feloszlatta az udvari cenzúrabizottságot, a régi cenzorok egy részét jogkörükkel együtt a tanulmányi bizottságba helyezte át, a többieket menesztette. Ezzel a korábbi jezsuita cenzúra helyét a szabadkőműves cenzúra vette át – ahogy Kosáry Domokos megjegyezte.¹⁴ A rendszer lényege az előzetes cenzúra decentralizálása, és az utólagos cenzúra összbiradalmi centralizálása volt. Helyi cenzorok ellenőrizték az írások első kész példányát nyomtatás előtt, engedélyük megadása után kezdődhetett a sokszorosítás. Utólagosan ellenőrizte a sajtót a bécsi bizottság, és ha az államra veszélyes szövegeket találtak az újságokban és a könyvekben, akkor intézkedtek azok betiltásáról, elkobzásáról, és a cenzorok megbüntetéséről, leváltásáról.

II. József, és cenzúraügyi főtanácsadója, Gottfried Van Swieten politikai elgondolása később az lett, hogy a sajtócenzúrát az udvari cenzúra- és tanulmányi bizottság illetékessége alól kivegyék, és a helyi udvari hatóságok, azaz a kancelláriák hatáskörébe utalják, mivel ezzel a sajtó megjelenésének ütemét kevésbé akadályozzák. Ezért adják át majd éppen a Magyar Kurir első komoly ügyének kivizsgálását 1787-ben a kancelláriának, holott a feljelentés szerint a pápát és a katolikus egyházat gyalázta a Kurir cikke. A cenzúraszabályzat Magyarországra érvényes változata magyar közjogi kérdéseket illető közlemények tekintetében úgyszólván még a bécsi német újságok fölött is felügyeleti jogot biztosított a magyar kancelláriának, más ügyekben azonban nem.¹⁵

II. József cenzúrája felvilágosult szellemű volt, de nem vallásellenes, amint az a közhiedelemben él. Tiltotta ugyan a modern gondolkodás szerint „babonásnak”, „nem korszerűnek” tartott vallási műveket, de a gyalázkodó, obszcén, sőt ateista szellemű írásokat is. Ugyanakkor

lehetővé tette az egyházpolitikai és teológiai harcok publikálását, sőt a protestáns teológia és hitbuzgalmi irodalom megjelenését, mely korábban kizárt volt. Tény, hogy a sajtó legfőbb céljának a felvilágosodás eszméinek, és saját intézkedéseinek pozitív támlását tartotta, s e szabadabb légkörrel elősegítette a szellem, a művészek mellett a sajtó kivirágzását s a magyar nyelvű sajtó megszületését is. És nem tagadható az sem, hogy a „szabad” sajtó fejlődése hamar túlhaladta a számára kívánatos mércét, előbb kötelespéldány-szolgáltatási rendeletekkel igyekezett az utólagos ellenőrzést kézben tartani, végül 1789. júniusában az újságbélyeg bevezetésével rakott olyan terhet a lapokra, amelytől fejlődésük lassulását várta.¹⁶

II. József halála után az 1790–91-es országgyűlésen kirobbant a nemzeti ellenállás és többen a cenzúra alkotmányos rendezését kívánták, a bécsi udvar azonban nem engedett, tehát továbbra is rendeletekkel irányították a cenzúrát, és II. Lipót mindjárt 1790-ben, szeptember 13-i rendeletével meg is változtatta szellemét. Míg József rendeleteinél mindig azon volt a hangsúly, mit nem szabad eltiltani, ez a rendelet azt hangsúlyozza, mit kell eltiltani; szigorúan megtiltja a legcsekélyebb kritikát az egyház, az állam, és az uralkodó fölött. Az állam legfőbb törvénye a köznyugalom megőrzése és mindazon mozzanatok kiküszöbölése, melyek ezt a nyugalmat megzavarhatnák. A reakció cenzúrájának alapjait ezzel II. Lipót fektette le. 1792-ben a magyar megyék, mivel tűrhetetlennek ítélték az alkotmány elleni támadásokat, kérték az uralkodót, rendelje el, hogy a magyar alkotmányt érintő könyveket csakis a magyar kancellária cenzúrázhassa, és ezt az 1792. május 12-i rendelkezéssel el is érték. Elrendelték, és ez nem csak a könyvekre, hanem a sajtóra is vonatkozott, hogy a magyar alkotmányt, a közigazgatást és királyi jogokat érintő könyveket, a diplomáciai és statisztikai iratokat az illetékes, azaz a magyar vagy erdélyi udvari kancelláriához kell fölterjeszteni. Ezzel gyakorlatilag az ekkora már a magyar rendek és a bécsi konzervatív udvari körök által irányított új uralkodó, I. Ferenc által tető alá hozott „kiegyezés”, azaz a konzervatív fordulat hatása alá került kancellária kezébe került a cenzúra, és ez nem csak a Magyarországon, hanem a birodalom egyéb tartományaiban, így a Bécsben kiadott magyar lapokra is vonatkozott. Ahogyan a korszak sajtócenzúrájának és sajtópolitikájának legnagyobb szakértője, Sashegyi Oszkár írta; *„Ferenc király a szervezetet Józseftől, a szellemet pedig Lipóttól vette át. A köznyugalom megőrzni – ez lett a reakció cenzúrájának jelszava, ebben a két szóban van összesűrítve a cenzúra egész magatartása, szelleme, ez az a fő szempont, ami e korban minden tevékenységét irányította. Conservatio tranquillitatis ... nem az erasmusi humanista program ez, mely a külső békét akarja fönntartani, a belső szabadság megvalósítására, hanem ellenkezőleg: a belső szabadságot akarja elfojtani, hogy biztosítsa a meglévő állapot nyugalomát.”*¹⁷

Így fordulhatott elő, hogy Szacs vay Sándor lapja, a Magyar Kurir indításához nem kellett a magyar kancellária engedélye, és a kilencvenes évek elejéig – bár érték komoly támadások – nem tudták befolyásolni politikai publicisztikáját, de ekkorra a fentebb leírt változások miatt a régi és az új ellenfelek 1793-ban el tudták érni eltávolítását a laptól.

3. A Magyar Kurir és a cenzúra harca – Szacs vay eltávolítása a lap éléről

A Magyar Kurirt már ötödik hónapjában komoly politikai támadás érte: egy Hermolaus nevű kapucinus szerzetes – igazi nevén Moré György – 1787. május 24-én kelt beadványban feljelentette a pápát szidalmazó, a katolikus egyház és a papság iránt gyűlöletet és megvetést

keltő cikkei miatt.¹⁸

A császár a vizsgálat lefolytatását a magyar udvari kancellárra, gróf Pálffyra bízta – a már fentebb említett megfontolásból, ti. a cenzúra- és tanulmányi bizottság hatásköre inkább pedagógiai legyen, és a könyveket érintse. Az adatokat a cseh–oszátrák kancellária bocsátotta rendelkezésre, mert a bécsi lap és a bécsi feljelentő ennek az illetékességi körébe tartoztak. Szacsvey kihallgatása folyamán kiderült, hogy a lapot Szekeres Atanáz nevű pap cenzúrázta, és a cikkeket nem kifogásolta. A kancellária június 18. és július 30. között lefolytatott vizsgálat eredményeként a jövőre nézve szigorúbb felügyeletet javasolt és új cenzort, a patrióta érzelmű Pászthory Sándor udvari tanácsos, kancelláriai titkár személyében. A végeredményben enyhe büntetést – hiszen Szacsvainak haja szála sem görbült a cenzorcserén kívül – az Államtanács is jóváhagyja augusztus 10-én.¹⁹ A lényeg tehát a hivatalok közötti hatásköri birkózás volt, és a magyar kancellária győzelmét jelzi az új cenzor személye. És ez a pozsonyi események ismeretében nem sok jót jelent Szacsvey számára, hiszen a magyar hatóság a cenzor személyén keresztül félig rátette kezét a lapra.

A császár pedig, noha az államtanácsban az ügy az ő döntésére bízva maradt, nem Szacsvey pártjára állt, holott az lapjában az ő elveit hirdette! József, aki ekkor már, mint korábban írtuk óvatosabban tekintett a sajtóra, bár személyében megkímélte az újságíró, a cenzorcserével mégis a Magyar Kurir ellen döntött. És e vallási ügyek hátterében is a rendek Pozsonytól kezdődő ellenszenvé kíséri Szacsvayt.²⁰

A Magyar Kurirra a „hazafi” Pászthory működtette cenzúra alatt relatív békesség és szabadság várt, ami annak is köszönhető, hogy a Józsefből és reformjaiból mindinkább kiábránduló Szacsvey az évtized végén a nemesi ellenállás felé talált utat. Az 1790-91-es országgyűlésen való személyes részvétele, és a politikai publicisztikája csúcsának tekinthető országgyűlési tudósításai, de leginkább a franciaországi és belgiumi tudósítások 1790 elején újból ráterelték a hatóságok figyelmét, és a brabanti manifeszturn és egy forradalmi, „izgató” vers közlése után vizsgálat indul ellene, melynek eredménye a mind a jozefinistákkal, mind a patriótákkal szembe forduló új politikai kurzusnak megfelelő újabb cenzorváltás. A rendi ellenálló, mérsékelt aufklerista Pászthory helyett, akit a kancellária sikertelenül próbált megvédeni, újra Szekeres Anasztáz lesz a Kurir cenzora. A hivatali birkózásban ezúttal a kancellária maradt alul. 1790 októberében pedig már a német felvilágosodás sajtóirodalmából honosított, Szacsvey által különösen kedvelt és használt, a Kurir 1790 szeptember 17-i és 21-i számában megjelent „halotti beszélgetések” ügyében indult vizsgálat. E műfaj lényege, hogy az újságíró számára kimondhatatlan dolgok már elhalt személyek „párbeszédeiből” való „idézetként” kerülnek közlésre. A feljelentő most gróf Nemes János, a címzett Hatzfeld államtanácsos. Hatzfeld elkészíteti a cikkek kivonatos fordítását, majd október 15-én és 22-én megnyugtató választ küld Nemesnek, amelyben közli, hogy a Kurir beküldött számai csak más lapokból vett szó szerinti fordítások.²¹

Ezután Szacsvey 1793-as eltávolítása előtt már csak egy újabb fordulat történt. 1792. február 24-én Sauer államtanácsos előterjesztése, és Izdenczy, az Államtanács tagja javaslatára a cenzúrát visszaadták a magyar kancelláriának, azzal az indokkal, hogy két éve azért vették el tőle, mert Pászthoryban nem bíztak. Pászthoryt közben leváltották kancelláriai titkári tiszteről, most már a konzervatív Lányi József van a helyén, a cenzúrát újra a kancelláriára bízhatják. A mérleg tehát visszabillent a kancellária oldalára, de mekkora a különbség!²²

A szakirodalom által részletesen ismertetett tény, hogy a Magyar Kurir betiltására az ürügyet a francia király pörének tárgyalásáról közölt tudósítás szolgáltatta. Az újság 1793.

évi 1. számában közölte a király kihallgatásáról szóló cikket, annak ellenére, hogy azt a cenzor eredetileg törölte. Ezen túl az volt a kifogás, hogy a király „Sie” megszólítását „Kegyelmed”-nek fordították a magyar cikkben, ami királlyal szemben tiszteletlenségnek számított. Az sem számított, hogy a másik magyar lapban, a mágánások által (Széchényi Ferenc, Festetich György, Teleki Pál) támogatott Hadi és Más Nevezetes Történetekben is megjelent a tudósítás a cenzor engedélye nélkül, ott mégis csak később elengedett pénzbírság lett a büntetés. A kancellária január 3-án jelentette, hogy a Magyar Kurirt betiltották. Szacs vay beadvánnyal fordult az uralkodóhoz, amely egyértelművé teszi, hogy már régóta hátrányosnak látja helyzetét a másik magyar lappal szemben, amely jobban simul a kancellária politikájához, és beszámol a fentebb már elmondott különféle zaklatásokról, amelyekkel szemben lapját mindvégig védenie kellett. Ráadásul őt feleségével és gyermekével együtt a megélhetésétől fosztották meg, hiszen mögötte nem áll senki, csak a vállalkozása, a Magyar Kurir, amely hat év alatt 30000 forinttal növelte a kincstár bevételeit, és 14000 forintot keresett rajta a nyomda. Panaszolja, hogy a cenzor nem járt el szabályszerűen, mindenfélét törölt az ominózus cikkben, ami más lapokban megjelent – és ugyanaz a cenzor engedélyezte a másik magyar lap számára a cikket, amelyért őt büntetik.²³

Menesztésében – tekintettel a magyar rendek és az abszolutista állam kiegyezésére, amennyiben elfogadjuk ebben kiemelt szerepét a katolikus főpapságnak – nem kis szerepet játszhatott egy bizonyos Dobsa Ferenc nevű segédszerkesztője, akit tehetséggel és gerinctelenséggel egyaránt ellátott a Teremtő, és aki az 1790-91-es országgyűlésen a bihari küldöttek titkáráként még az országgyűlési ifjúság egyik vezéralakja, később azonban – anyagi gondjai megoldásaképpen, és remélt karrierje érdekében – konfidensi szolgálatokra vállalkozik mind a bécsi titkosrendőrség, mind gr. Esterházy Károly egri püspök – a kor legbefolyásosabb főpapja – számára. Dobsa – több fennmaradt és Tardy Lajos által az életéről és besúgóinak működéséről írt tanulmányában részletesen elemzett levélben²⁴ – beszámolt Szacs vay és a Magyar Kurir elsősorban az egri püspököt érintő nézeteiről és belső titkairól. A besúgó és a püspök levelei is bizonyítják, Szacs vay semmi jóra nem számíthat a katolikus egyház és a konzervatív méltóságok részéről.

Mindezek eredményeképpen száműzetése véglegesnek bizonyult, egészen 1815-ben bekövetkezett haláláig soha többet nem kaphatott újságírói állást sem Magyarországon, sem Erdélyben. Pozsony óta halmozott, az egyház és a főnemesség elleni bűnei; szatirikus cikkei, éles kirohanásai, újságírói kvalitásai, de főleg a hatalmi helyzet változásai – előbb a rendi ellenzék jozefinisták elleni támadásai, később az udvar és a rendek kompromisszuma – miatt, melyekhez nem tudott, nem is akart idomulni, végleg egyedül marad. Az eszmék, valamint az újságírói és lapszerkesztési módszerek, amelyekben hitt ellehetetlenültek az új politikai rendszerben, és közel fél évszázadra volt szükség, hogy a magyar politikai hírlapírás újra elérje azt a szintet, ahol 1787-93 között volt.

4. Szacs vay Sándor újságírói és lapszerkesztői tevékenységének megítélései

Mint korábban utaltunk rá, Szacs vay Sándor és a Magyar Kurir sajtótörténeti jelentőségét és szerepét a végletek között ingázva sokan megítélték, célszerű hát ezen vélemények teljességre törekvő, de hely hiányában csupán vázlatos összefoglalása. A francia forradalom

magyarországi sajtóviszhangjának történésze, Jászai Rezső, aki a Magyar Kurir francia vonatkozású híreit nem csak az egykorú magyar, de osztrák és német lapok, valamint a hivatalos párizsi Moniteur hírszolgálatával is egybevetette, azt írta a lapról, hogy „*egykorú hírlapjaink közül ... a legjobb. Hiszen szerkesztője az igen eleven lelkű, élénk képzeletű ügyes tollú Szacs vay , ki daczára annak, hogy a többi lapok mintájára szerkeszti azt, mégis ügyességével és józan ítélőképességével ezt a többi lap fölé emeli.*” Az újságíró méltatva pedig megállapítja, hogy a francia forradalom első két évében „*nemcsak hogy nem volt olvasóközönségünk, hanem hírlapíróink sem voltak, az egy Szacs vayt kivéve.*”²⁵

A sajtótörténeti irodalom sokáig Jászai értékítélete nyomán haladva leszögezte Szacs vay kiemelkedő szerepét a politikai újságírás nyílt, szókimondó és progresszív publicisztikai stílusának hazai meghonosításában, kiemelve a tényt, miszerint a politikai cikkek műfaja az ő keze alatt fejlődött ki a pusztá hírtovábbadás – „relata refero”, azaz azt mondom el, amit nekem mondtak, tehát a referáló újságírás –, vagy a Rát Mátyás által a pozsonyi Magyar Hirmondóban meghonosított, rövid kommentárral ellátott, azaz magyarázott tudósítás fölé.²⁶

A huszadik század '50-es, '60-as, és '70-es évek kutatásai és publikációi²⁷ – melyek a magyar sajtótörténetnek a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete által kiadott nagy szintézisének megszületéséhez vezettek²⁸ – olyan elméleteket hoztak napvilágra, amelyek más régi újságokat helyeztek a központba, és ezzel háttérbe szorították Szacs vay szerepét. Megállapították, hogy a bécsi Magyar Hirmondó – a már fentebb említett magyar mágánások védelme alatt – a modern kormozgalmakba, és a bontakozó magyar felvilágosodás nemzeti nyelvű irodalmába élénkebben kapcsolódik. Kókay György Rát Mátyást, a pozsonyi Magyar Hirmondó első szerkesztőjét is átgondolt programot hozó újságíróként mutatta be, Dörnyei Sándor pedig valószínűvé tette, hogy Szacs vay csak később kapcsolódott be a pozsonyi Magyar Hirmondó szerkesztésébe, mint azt a családi hagyomány adataira támaszkodó Jakab Elek hitte, ergo jelentősége, befolyása és szakmai szerepe az „első magyar nyelvű lapnál” nem is olyan nagy, mint korábban hitték.

E helyzetét nagyjából igazodik Szacs vay kortársainak a korabeli magyar újságokról és folyóiratokról alkotott képéhez, amelyben a pozsonyi Magyar Hirmondó, a kassai Magyar Museum, a bécsi Hadi és Más Nevezetes Történetek (később Magyar Hirmondó) állnak a „jó oldalon”, míg a periférián, „az ellenség oldalán” a Magyar Kurir. És míg a fenti lapok csupa jót írnak egymásról, addig a Kurirről mindössze néhány alkalommal emlékeznek meg, és akkor is a bírálat hangján. Kókay nyitva is hagyja a kérdést, hogy a Görög-Kerekes szerkesztőpáros és Szacs vay szembenállásában esetleges elvi és személyi ellentétek, vagy csupán üzleti féltékenység játszott közre.²⁹

Nem először kell utalnunk e helyütt – árnyalva ezen véleményt – azonban azon fentebb említett tényekre, miszerint Szacs vay mind származása, neveltetése, iskoláztatása, mind egzisztenciális lehetőségei, mind a rendi – legfőképpen a főrangú – első vonalbeli társasággal való kapcsolatai élesen megkülönböztetik kortárs író-szerkesztőtársaitól. Lehet, hogy ezen körülmények nem csak életének alakulásában, hanem a vele negatívan elfogult forrásokra támaszkodó szakirodalomban való továbbélésében is jelentős súllyal esnek a latba.

A Magyar Kurir 1787–1793 közötti számait lapozva és a szakirodalmakat olvasva azonban vannak olyan tények, melyek elvitathatatlanok Szacs vay Sándortól.

Az első: a népszerűsége. A Magyar Kurirra 1790-ben 1200-an fizettek elő, ennyi híve, és olvasója magyar lapnak addig nem volt, és a másik bécsi lapot leszámítva sokáig nem is

lesz. Lapja akkor lett igazán népszerű, mikor nemzeti sérelmekről szólt, állást foglalt a magyar nyelv ügye mellett, s amikor bírálta a nemességet, a felbuzdulások ürességét, számon kérve a reformok folyamatos elsikkadását, s a földesurak és papok jobbagyellenes önkényét.

A második: egyes sajtóműfajok vitathatatlan meghonosítása Magyarországon a rövid, aktuális cikkeivel és glosszáival, illetve tudósításaival az 1790-91-es országgyűlésről, melyről először elhagyva Bécset személyesen tudósított, a segédszerkesztőjére bízva a lapot. Cikkeivel próbálta a lényeges kérdések felé terelni a közvéleményt.

A harmadik: a tolerancia. Lapja a türelem mellé állt a vakbuzgósággal szemben. Kétélű, szatirikus stílusban írt, vallásellenessége a katolicizmus és a protestáns vallások reformját célozta – a mindig is eszményített uralkodó, II. József szellemében. Tehát egyházellenes kirohanásai nem a hit, hanem a klérus, a szerinte a Biblia általközlített értékekkel szembe kerülő szervezet, és a szervezetet alkotó egyháziak ellen irányult.

Összegezve hát az elmondottakat: Szacs vay Sándort bátran nevezhetjük a cikkforma kétségtől első magyar irodalmi mesterének, az első politikai publicistának és a felvilágosult eszmék legharciasabb képviselőjének a tizennyolcadik század végi magyar politikai hírlapírás történetében.

Ahogy an e témát leginkább objektív és mértékadó módon feldolgozó Dezsényi Béla egyik tanulmányában³⁰ fogalmaz: „ő volt az egyetlen magyar, akinek a korai hírlapi harcok az eg zisztenciájába kerültek, az egyetlen, akit a lapszerkesztéstől végleg elűtött a hatalom – feltétlenül hátrányosabb elbánásban részesítve őt, mint a bécsi Magyar Hirmondó szerkesztőit –, aki kétségtelenül bebizonyított tehetségét alig negyvenéves korában kényszerű erdélyi magányában temette el.”³⁰

5. A kegyvesztett Szacs vay és a Magyar Kurir további története

A konzervatív fordulat azonban nemcsak Szacs veyt sodorta el, a magyar hírlapok 1795 után már csak vegetáltak, s 1803-ra ismét csupán egy újság, a Magyar Kurir maradt életben, a felvilágosodás eszméit és irodalmát szolgáló folyóiratok közül pedig egy sem érte meg a XIX. századot. A komáromi Minden es Gyűjtemény 1792-ben, a kassai Magyar Múzeum 1793-ban, az Uránia pedig 1795-ben szűnt meg. A Martinovics-pert követő évtizedben pedig az ellenőrzésben hatalmi eszközt látó cenzúra kiépítése, és a volt párizsi követ, Metternich színrelépésével 1815 után annak teljes uralma lett a jellemző. A politikai élet egyhangúságához a szellemi élet egyhangúsága társult.

És hogy miért élte túl pont a Magyar Kurir ezt a korszakot? Az osztrák abszolutisztikus hatalom úgy vélte, a sajtó feladata, hogy az állampolgárokat tájékoztassa a kormányzat szándékairól és lépéseiről, nem több, nem kevesebb. Éppen ezért egy lapnál többre kár energiát, pénzt és figyelmet pazarolni, és persze a cenzúra feladata is egyszerűbb, ha nem kell túl sokfelé figyelnie. Ennek köszönhetően 1794 és 1803 között a bécsi udvar magyarországi sajtópolitikájának lényege abban rejlett, hogy új lap indítását nem engedélyezték, a meglévőket igyekeztek szerkesztőváltásokkal és szigorított cenzúrával elszűrkiteni – hogy azok érdeklődés hiányában aztán maguktól megszűnjenek –, illetve a meglévő újságok számát összevonásokkal csökkenteni.

A harmadik számú, jelentéktelen és provinciális, az új, megváltozott idők szellemében 1793 óta kiadott, és Pánczél Dániel által szerkesztett Bétsi Magyar Merkuriust 1798-ban beolvasztották a Magyar Kurirba, amelynek szerkesztését ettől kezdve Decsy Sámuel és

Pánczél Dániel együttesen látták el. 1803-ban pedig megszűnt a bécsi Magyar Hirmondó is, ezzel a Kurir egyedül maradt a bécsi magyar lapok közül, és vetélytársak nélkül, önmagát jelentősen túlélve, csak 1834-ban szűnt meg, lesüllyedve a referáló színvonalra.³¹

A kegyvesztett Szacsvey Sándor további életútját figyelemmel kísérve megállapítható, hogy eltávolítása nem törte meg, eszméit nem adta fel. Ezt bizonyítja a szabadkőművességgel való kapcsolata, barátsága Barcsay Ábrahámmal – aki élete utolsó éveiben fő „mecénása”, azaz anyagilag legfőbb támogatója volt –, valamint a nagyszebeni újság ügyében írt hivatalos tanulmánya. Szacsvey a Magyar Kurir szerkesztése idején még nem volt szabadkőműves, de 1793-ban mint új név a „Zur gekrönten Hoffnung” nevű bécsi páholyban feltűnik neve, tehát nem szándékozott a közélettől visszavonulni menesztése után, valószínűleg Bécsben akart maradni.

E páholy tagjai közé tartozott a testőrírók egy része, köztük Barcsay, akit a török háborúban való részvételéért még ezredessé léptettek elő, és akit 1794-ben váratlanul nyugdíjaztak – a rossz nyelvek eltussolt felségárulásról beszéltek –, s visszavonult Erdélybe, arisztokrata felesége, gróf Bethlen Zsuzsanna mellé. Szacsvey élete végéig szóló barátsága Barcsayval ekkor vette kezdetét. Végül is az ő útját követte Szacsvey Sándor is, azt téve, amit Voltaire tanácsolt: hazatérve Erdélybe kertészkedett, gyümölcsösére Kolozsvár-szerte példaként tekintettek. Élete hátralévő részében a kertészkedés mellett a kolozsvári protestáns tanodákban tanított, sőt egy esetben még az újságszerkesztés „szele is megcsapta”, amikor egy felkérésnek köszönhetően egyfajta „hattyúdalként” kifejhette újságírói hitvallását.

Az esetet részletesen közli Dezsényi Béla Szacsvey utolsó éveiről írt tanulmányában³², melynek lényege: Hochmeister Márton, a nagyszebeni Siebenbürger Zeitung-nak a kiadója elpanaszolta a császárnak, hogy a cenzúra túlzott szigorúsága miatt előfizetőinek száma 100-ra apadt. 1811. július 12-én azután az erdélyi kancelláriából a főkormányshékhöz meg is érkezett a válasz: a nagyszebeni újság megjavítására intézkedéseket kell tenni. A gubernium több „szaktekinetlytől”, így a „helybéli szakértőtől”, Szacsveytól is tanácsot kért, aki talán egy új, saját lap indításának reményében a régi hangján válaszolt a felhívásra.

Szacsvay válasza 1812. február 4-ről keltezve nem formai szempontokban látja a megoldást, hanem részletesen kifejti, hogy nem elég tudósítani – az újságírónak állást is kell foglalnia! És ha az igazat nem mondhatja ki nyíltan, keressen formát a politizálás számára! Ahogy beadványának végén fogalmaz: *„Ha az Esopos számara, fái és vadállata beszélhettek és sok igazságot elmondhattak az embereknek – ha a Leopoldus márjás a körmöci arannyal csak a múlt század végén az Elysiumból beszélhettek, a szebeni újságíró is szólítsa meg a legkisebbik gombostűt, az igazat mond, ha már ő fél tőle vagy szégyenli az igazat nyilván kimondani.”*³³

Szacsvay saját példáját állította a szebeni szerkesztő elé, ugyanakkor a maga munkáját és módszerét látta igazolva a cenzúra által tehetetlenné vált, lehanyaglott I. Ferenc korabeli sajtóval szemben. Írása világosan mutatja, hogy élete alkonyán is kitartott írói és politikai ideáljai mellett. Szacsvey Sándor azonban lapszerkesztésre soha többé nem vállalkozhatott, 1815. május 15-én többszöri szélütés után Kolozsváron hunyt el.³⁴

Zárszóként Dezsényi Béla összefoglalását idézném munkásságának jelentőségéről: *„Voltak nála talán jobb tudósítók, de ő volt az első publicista. Eszméire nemcsak analógiákat keresett az eseményekben, de meg is fogalmazta, ki is mondta azokat. ... Hosszú idő telt el még utána, míg a magyar újságírók az elysiumi beszélgetések mintájára szintén jórészt nyugatról átvett új formában újra alkalmassá vált az igazságnak nemcsak regisztrálására, de hirdetésére is. Szacsvey elysiumi beszélgetései a magyar vezércikk előfutárai.”*³⁵

BIBLIOGRÁFIA

- Buzinkay 1993: BUZINKAY GÉZA: *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest, 1993. In: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/buzinkay/sajtot.htm>
- D. Szemző 1954 : D. SZEMZŐ PIROSKA: *A magyar folyóiratillusztráció kezdetei*. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve, 1953. Budapest, 1954. 101–181.
- Dezsényi 1943: DEZSÉNYI BÉLA: *Decsy Sámuel újságnaptára*. In Magyar Könyvszemle, 1943. 68–70.
- Dezsényi 1947: DEZSÉNYI BÉLA: *Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban*. Budapest, 1947.
- Dezsényi 1967: DEZSÉNYI BÉLA: *A Magyar Kurir és a cenzúra 1787-1793*. In Magyar Könyvszemle, 1967. 12–39.
- Dezsényi 1968: DEZSÉNYI BÉLA: *Szacsvay Sándor utolsó évei*. In Magyar Könyvszemle, 1968. 351–356.
- Dezsényi–Nemes 1954: DEZSÉNYI BÉLA – NEMES GYÖRGY: *A magyar sajtó 250 éve*. Budapest, 1954.
- Dörnyei 1958: DÖRNYEI SÁNDOR: *A pozsonyi Magyar Hirmondó történetéhez*. In Magyar Könyvszemle, 1958. 263–267.
- Eckhardt 1934: ECKHARDT SÁNDOR: *A francia forradalom eszméi Magyarországon*. Budapest 1934.
- Ferenczy 1887: FERENCZY JÓZSEF: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Budapest, 1887.
- Gaali 1938: GAALI ZOLTÁN: *A székely ősvárak története, mondája és legendája. I. kötet*. Budapest, 1938.
- Jakab 1881: JAKAB ELEK: Szacsvay Sándor életrajza. *Figyelő*, 1881. 1. sz. 61–174.; 4. sz. 252–267.; 5. sz. 321–346.; 1882. 12. sz. 25–43.
- Jászai 1897: JÁSZAI REZSŐ: *A francia forradalom első másfél esztendejéről szóló egykorú hírlapirodalmunk kritikai méltatása*. Szeged 1897.
- Kókay 1957: KÓKAY GYÖRGY: *A bécsi Magyar Hirmondó. (1789–1803)* In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1957. 164–190.
- Kókay 1963-I.: KÓKAY GYÖRGY: *Battsányi a Magyar Museum elődeiről és követeiről*. In: Magyar Könyvszemle, 1963. 249–252.
- Kókay 1966: KÓKAY GYÖRGY: *Göttinga, Rát Mátyás és felvilágosodás kori irodalmunk kezdetei*. In: A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei, 1966. 121–145.
- Kókay 1970: KÓKAY GYÖRGY: *A magyar hírlap- és folyóirat-irodalom kezdetei 1780-1795*. Budapest, 1970.
- Kókay 2001: KÓKAY GYÖRGY – BUZINKAY GÉZA – MURÁNYI GÁBOR: *A magyar sajtó története*. Szerk.: Földes Anna, Bajnai Zsolt. Budapest, 2001.
- Márton 1828: MÁRTON JÓZSEF: *A Magyar Kurir kiadója a két magyar hazához. Tudományos Gyűjtemény*, 1828. 2. sz. 119.
- Molnár 1938: MOLNÁR JÓZSEF: *Görög Demeter. Debreceni Szemle*, 1938. 684.
- Nagy Iván 1863 : NAGY IVÁN: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Tizedik kötet. Pest, 1863.
- Pálmay 1901: PÁLMAI JÓZSEF: *Székely nemes családok*. Háromszék vármegye nemes családjai. Jakab–Zsögön. Sepsiszentgyörgy, 1901.
- Sashegyi 1938: SASHEGYI OSZKÁR: *Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800–1830*. Budapest, 1938. In: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/sashegyi/sashegyi.htm>
- Sashegyi 1958 : SASHEGYI OSZKÁR: II. József sajtópolitikája. *Századok*, 1958(92) 88–118.
- Szabolcsi Miklós 1979: *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Főszerk. Szabolcsi Miklós

Budapest, 1979.

Tardy 1966: Tardy Lajos: *Egy XVIII. századvégi magyar újságíró és könyvtáros élete és működése.* (Dobsa Ferenc) In: Magyar Könyvszemle 1966. 349–362.

JEGYZETEK

- ¹ Nagy Iván 1863. 449.
- ² Lásd bővebben: Gaali 1938. 297–299.
- ³ Nagy Iván 1863. 448.
- ⁴ Pálmay 1901. 406.
- ⁵ Nagy Iván 1863. 449.
- ⁶ Nagy Iván 1863. 451.
- ⁷ Pálmay 1901. 406.
- ⁸ Nagy Iván 1863. 449.
- ⁹ Dezsényi 1967. 21.
- ¹⁰ Dezsényi 1967. 22.
- ¹¹ Bővebben ír a „pozsonyi előzményekről” Dezsényi Béla már fentebb is hivatkozott tanulmányában (Dezsényi 1967. 21–27.), melynek alapfeltevése szerint Szacsvey 1793 utáni „parkolópályára-tételének” okai már e korai újságírói korszakára is visszanyúlnak.
- ¹² Buzinkay 1993. A magyar sajtó megszületésének előzményei c. fejezet.
- ¹³ Sashegyi 1938. I/1. Előzmények. Conservatio tranquillitatis. c. fejezet.
- ¹⁴ Buzinkay 1993. A magyar sajtó megszületésének előzményei c. fejezet.
- ¹⁵ Dezsényi 1967. 14.
- ¹⁶ Buzinkay 1993. A magyar sajtó megszületésének előzményei c. fejezet.
- ¹⁷ Sashegyi 1938. I/1. Előzmények. Conservatio tranquillitatis. c. fejezet.
- ¹⁸ Magyar Kurír 1787. május 2. és 23. 281–283., 285. 334. 335.; Magyar Múzsza ua. keltezés 273–274., 327.
- ¹⁹ Dezsényi 1967. 14–21.
- ²⁰ Dezsényi 1967. 27.
- ²¹ Dezsényi 1967. 28.
- ²² Dezsényi 1967. 30.
- ²³ Kókay 1979. 150–151.
- ²⁴ Tardy 1966. 349–356.
- ²⁵ Jászai 1897. 11–13.
- ²⁶ Ferenczy 1887. 39–44.; Eckhardt 1934. 100–110.; Jakab 1881. 1. sz. 61–174.; 4. sz. 252–267.; 5. sz. 321–346.; 1882. 12. sz. 25–43.; Dezsényi–Nemes 1954. 24–27.
- ²⁷ D. Szemző 1954.; Kókay 1957.; Kókay 1963-I.; Kókay 1966.; Dörnyei 1958.
- ²⁸ Szabolcsi Miklós 1979.
- ²⁹ Kókay 1963-I.; Kókay 1966.
- ³⁰ Dezsényi 1967.
- ³¹ Kókay 2001. 40–53.
- ³² Dezsényi 1968. 354–356.
- ³³ Dezsényi 1968. 356.
- ³⁴ Nagy Iván 1863. 449.
- ³⁵ Dezsényi 1968. 356.